

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК БАЗОВОГО ПІДГРУНТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

УДК 378:001.895

Людмила Штефан, кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методики професійного навчання, докторант

Вероніка Бакатанова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

та методики професійного навчання, докторант

Української інженерно-педагогічної академії,

м. Харків

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК БАЗОВОГО ПІДГРУНТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

У статті проаналізовано зміст поняття “духовна культура” та надано визначення духовної культури інженера-педагога у контексті розгляду її як базового підґрунтя для формування інноваційної культури цих фахівців. На підставі системного та аксіологічного підходів сформульовані педагогічні умови розвитку духовної культури майбутніх інженерів-педагогів.

Ключові слова: аксіологія, інноваційна культура, духовна культура, інженер-педагог, класифікація, педагогічні умови, системний підхід, цінності.

Лит. 5.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства взагалі, та розвиток системи освіти зокрема вимагає від випускників вищих навчальних закладів такої якості професійної підготовки, яка відтворює культуру і духовність українського народу, спираючись на реалії сьогодення. Виховання нового покоління робітників для застосування нових технологій промисловості потребує від інженерно-педагогічних працівників впровадження нової парадигми професійної освіти, зорієнтованої на формування інтегральних якостей особистості, системоутворюючим з яких є духовна культура. Розвиток духовної культури майбутніх інженерів-педагогів є основою їх професійно-педагогічної підготовки, оскільки професійне виховання ними майбутніх робітників вимагає високої моральності, цілеспрямованості, гуманізму. Сьогодні ці процеси значно загострилися через необхідність розв’язання проблеми взаємозв’язку між духовною та інноваційною культурами сучасного фахівця. Лише високодуховна людина має змогу використати власний інноваційний потенціал для розвитку майбутнього покоління так, щоб не зашкодити ні соціальному, ні природному середовищу. Це стосується й інженерно-педагогічних працівників, інноваційна діяльність яких, заснована на нових культурологічних засадах, потребує відповідного духовного наповнення. Визначаючи духовність особистості у якості ціннісного підґрунтя інноваційної культури майбутніх фахівців, інженерно-педагогічна освіта веде активний пошук шляхів щодо її формування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Існує ціла низка досліджень, в яких: вивчається

сутність педагогічної культури та її складових (В. Сухомлинський, Л. Вовк, В. Буряк, С. Бондаревська, В. Цікін, О. Брижатиї, В. Гриньова, В. Бенін та ін.); розглядаються сутність інноваційної культури (Р. Миленкова, О. Ігнатович, А. Ніколаєв, А. Постряков, Ю. Ситнік, Л. Холодкова, І. Циркун та ін.); вирішується проблема співвіднесення матеріальної та духовної культури у культурологічному аспекті (О. Мень, Г. Драч, Н. Фомина, З. Джалишвілі, Н. Свечнікова), існування різноманітних видів та форм духовної культури (Л. Боголюбов, А. Лазетнікова, А. Кононенко, А. Радугін та ін.).

Аналіз наукових джерел дозволив з’ясувати, що на сьогодні відсутні єдині підходи до визначення головної ознаки інноваційної культури. Однією з таких розглядається духовна культура. Сучасні дослідники продовжують активно звертатися до поняття “духовна культура”, однак зміст і значеннєвий обсяг цього поняття в деяких важливих аспектах продовжують залишатися такими, якими вони були за радянських часів. Хоча сучасні вчені вже не пов’язують його розуміння з політико-ідеологічними елементами, а скоріше схиляються до того, що духовну культуру необхідно наділити моральним, а часом і релігійним змістом, це поняття залишається у вітчизняній науковій практиці досить розмитим. Проблема формування духовності педагога, яка сьогодні у центрі уваги багатьох вчених (Ш. Амонашвілі, К. Артамонова, І. Бех, Б. Вульф, І. Зязюн, В. Кушнір, В. Шадриков, Г. Шевченко та ін.) розглядається рядом вчених (О. Ігнатович, О. Козлова, Р. Миленкова та ін.) через призму інноваційної культури.

Постановка завдання. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури довів, що

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК БАЗОВОГО ПІДґРУНТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

проблема розвитку духовної культури студентів не є достатньо розробленою як у науково-педагогічному, так і у прикладному аспектах. Складність її вирішення полягає у недостатньо чіткому визначенні поняття “духовна культура” та ретельному відокремленні функцій навчання та виховання в освітньому процесі вищої школи. Для здійснення теоретичних досліджень це має сенс, але у вирішенні практичних питань формування та розвитку духовної культури майбутніх інженерів-педагогів таке відокремлення шкодить природній єдності навчання і виховання в освіті. Загострення протиріччя між об’єктивною потребою у розвитку інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів на засадах духовності та недостатнім розвитком психолого-педагогічних умов, за яких цей процес має успішно відбуватися, обумовило завдання, яке вирішувалось у межах представленої статті.

Викладення основного матеріалу. Традиційно культура віддзеркалює всі особливості розвитку людства. Латинський переклад поняття “культура” тлумачиться не лише як обробка, але і як виховання, і як освіта, і як розвиток, і як шанування. Такий широкий смисловий діапазон спричинив у подальшому поширення його майже на всі сфери людської діяльності. Глобалістичні тенденції розвитку сучасності призвели до інноватизації суспільних процесів, спричинивши появу такого нового явища як інноваційна культура. Це поняття знаходиться в стадії методологічного становлення і розуміється нами як інтегральне особистісне новоутворення фахівця, що включає спрямованість на інноваційну діяльність, інноваційну компетентність та інноваційну активність як результат інтенсивності застосування інноваційних підходів у педагогічній практиці [4, 91]. Якщо застосувати віртуальні ваги для виміру складових інноваційної культури, то на одній чаші опиняться питання інтелектуально-технологічного характеру, а на іншій – духовного розвитку особистості. Вважаємо, що без їх гармонійного поєднання, людство, як ніколи, може опинитись у стані вирішення дилеми: “Бути, або не бути?”. Вихідні умови існування суспільства у сучасних умовах такі, що ступінь забруднення природи та соціуму досягли свого апогею на паритетних началах: з одного боку світ знаходиться на межі екологічної катастрофи, а з іншого – соціального знищення через глобальне розповсюдження наркоманії, СНІДу, алкоголізму, куріння. Усі ці явища мають одне коріння – бездуховність, відсутність усталених ціннісних орієнтирів. Тому інноваційну культуру потрібно розглядати через призму духовного формування

особистості фахівця, як таку, що гарантуватиме розробку таких інновацій, які будуть спрямовані на творення.

Духовну культуру ми розглядаємо як систему знань і світоглядних ідей, які властиві конкретній культурно-історичній єдності або людству в цілому. Вона виникає завдяки тому, що людина не обмежує себе лише чуттєво-зовнішнім досвідом і не відводить йому переважного значення, а визнає основним і керівним, спираючись на який вона живе, любить, вірить і оцінює всі речі. Саме внутрішній духовний досвід визначає зміст і вищу мету зовнішнього, почуттєвого досвіду особистості. Специфіка духовної культури полягає у тому, що вона поєднує у собі як сукупність результатів духовної діяльності, так і саму духовну діяльність. Для інженерно-педагогічної освіти, яка розвивається на інноваційних засадах, найважливішою метою є формування у студентів таких основ духовної культури, які гарантовано забезпечать розвиток інноваційної культури через гуманістичне ставлення до учня, формування власного стилю інноваційної діяльності та професійне самовдосконалення. Вважаємо, що саме високодуховна субстанція особистості фахівця дозволить використати інноваційну культуру як засіб, спрямований на примноження та процвітання суспільства.

Отже, у контексті нашого дослідження *духовною культурою інженера-педагога* виступає інтегральне особистісне утворення, що містить систему гуманістичних поглядів, переконань, ставлень, морально-естетичних норм, етичних та професійно-педагогічних цінностей, які забезпечують реалізацію їх інноваційної діяльності на засадах збереження цілісності та гармонійності соціуму. При цьому духовні цінності в інноваційній культурі перетворюються в провідні інноваційні якості особистості.

Сучасні студенти інженерно-педагогічних закладів освіти – це молодь з різних областей України, а іноді й з інших країн. Молоді люди відрізняються мовою, соціальним та професійним досвідом, знаннями, цінностями, традиціями, звичаями, мораллю, ступенем розвитку загально-соціальних та професійно-важливих якостей особистості. Організація навчально-виховного процесу потребує врахування цих розбіжностей та створення такого культурного середовища, що сприятиме розвитку духовної та інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів. Опанування професією інженера-педагога в умовах інноватизації освіти потребує змін правил, зразків, еталонів, моделей й норм діяльності та формування на цій базі інноваційних цінностей.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК БАЗОВОГО ПІДґРУНТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

Психологічна категорія “цінність” належить до мотиваційних явищ. У психіці людини цінність виникає разом з позитивною або негативною емоцією та конкретним знанням, що дозволяє зробити вибір варіантів поведінки та діяльності. Соціальні цінності стають частиною свідомості особистості через формування настанов та у перетвореному вигляді визначають мотиви діяльності та поведінки [1]. Вивчення ціннісних орієнтацій студентів необхідно для визначення основних шляхів формування їх духовної культури. Дуалістичний характер цінностей обумовлений, з одного боку, соціальним досвідом і системою виховання, а з іншого – індивідуальним життєвим досвідом особистості, її потребами, інтересами та звичками. Ціннісна орієнтація особистості, на наш погляд, має розглядатися як характеристика спрямованості її соціальної активності. У контексті нашого дослідження цим напрямком виступає активність щодо формування інноваційної культури фахівця інженерно-педагогічної галузі як високодуховної особистості.

Сьогодні питання ціннісних утворень в освітанській сфері знаходяться у центрі уваги педагогічної аксіології (Н. Асташова, В. Барішков, Л. Вітвицька, В. Ільїн, Ю. Пелях, В. Сластьонін). На тлі наших пошуків виникає логічне питання: “А які цінності є пріоритетними для інноваційної діяльності?”. У зв’язку з цим першочергового значення у педагогічній аксіології набуває питання класифікації цінностей як таке, що визначає стратегію та тактику педагогічного процесу по формуванню інноваційної культури викладача професійної школи на засадах духовності. Відомо, що мотиваційно-ціннісний компонент структури особистості (потреби, установки, цінності) детермінує інноваційну діяльність студентів. Якщо у студентів недостатньо сформовані пізнавальні потреби та інтереси до неї, вони не усвідомлюють особистісного значення інноваційної культури, не пов’язують можливість професійної самореалізації з рівнем її сформованості.

Взагалі, серед цінностей, які мають значення для суспільства та особистості, виділяють такі, як вищі цінності (задаються параметрами фундаментальних явищ духовної культури), матеріальні й духовні цінності (виділяються у залежності від різних способів людської діяльності), економічні, правові, моральні та інші (виділяються залежно від характеру суспільних відносин і визначаються соціальними цінностями); індивідуальні, групові, класові, національні, загальнолюдські (розділяються на основі різних носіїв цінностей), термінальні (цінності-ідеали,

цінності-цілі) та інструментальні (цінності-норми, цінності-засоби).

Представляє інтерес ієрархія цінностей в освіті, запропонована В. Сластьоніним. Зокрема, серед них вчений виділяє [2, 117 – 118]:

1. Домінантні цінності: творча пізнавальна діяльність, спілкування.

2. Нормативні цінності: моральні норми.

3. Стимулюючі цінності: цінності методичних підходів; традиційні та інноваційні технології, цінності контролю.

4. Супроводжуючі: спрямовані на якість пізнання (навчальні уміння, розуміння).

Спираючись на ці базові основи, провели розробку підходів до класифікації інноваційних цінностей у інженерно-педагогічній діяльності і ми. При цьому орієнтиром були підходи С. Шмалей, яка вважає, що найважливішим принципом побудови наукової класифікації цінностей є вимога відповідності їх об’єктивній реальності. В її основу необхідно покласти функціональний підхід, який ґрунтується на врахуванні того, які потреби суспільства задовольняються завдяки тим чи іншим цінностям [3].

Виходячи з пріоритетів інноватизації суспільних процесів, замовлення на підготовку інноваційного фахівця, аналізу наукових основ розвитку аксіології, нами пропонується наступна класифікація інноваційних цінностей в інженерно-педагогічній діяльності:

- цінності розвитку: інноваційний та креативний потенціали фахівця як у педагогічній, так і у інженерній площинах;

- цінності вибору: духовний потенціал;

- цінності відношення: суб’єкт-суб’єктна взаємодія між учасниками педагогічного процесу;

- цінності-цілі: формування інноваційної особистості;

- цінності знання: основи педагогічної інноватики, знання здоров’язберігаючих технологій, знання основ упровадження інноваційної діяльності, знання щодо організації рефлексивної та дослідницької діяльності за результатами втілення інновацій.

У подальшому перед нами постало завдання по переводу визначених цінностей як основи духовної культури фахівця, у внутрішні особистісні цінності, а у подальшому і у професійні якості майбутніх інженерів-педагогів. Було зрозуміло, що для цього необхідно провести значну роботу. Одним із перших кроків на цьому шляху ми розглядаємо визначення психолого-педагогічних умов формування духовної культури майбутніх інженерів-педагогів. На підставі системного та

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК БАЗОВОГО ПІДґРУНТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

аксіологічного підходів серед них були визначені наступні умови.

Першою умовою є усвідомлення суб'єктами інженерно-педагогічного процесу необхідності впровадження у навчально-виховний процес головної **мети** розвитку духовної культури майбутніх інженерів-педагогів як базової основи інноваційної культури, а саме – розвиток системи гуманістичних поглядів і ставлень щодо себе, суспільства та інших людей, морально-естетичних норм, етичних та професійно-педагогічних цінностей, формування спрямованості на інноваційну діяльність та інноваційну активність особистості.

Оскільки мета в педагогічній системі є системоутворюючим фактором, то, відповідно, перша виділена умова має провідний характер відносно інших умов. Зазначена мета є інтегральною, для її конкретизації варто визначити певні завдання: сформувати гуманістичні світоглядні переконання щодо відповідальності за результати інноваційної діяльності; розвинути уявлення щодо моральних правил та норм поведінки у інноваційному середовищі; на підставі виявлених ціннісних орієнтацій студентів розвивати професійні інтереси, нахили й педагогічні здібності та мотиви до інноваційної діяльності.

Другою умовою є визначення **змісту** розвитку духовної культури кожним викладачем та куратором академічної групи відносно інноваційного потенціалу змісту навчальних дисциплін та запланованих виховних заходів. Ознайомлення з витоками творчої та інноваційної діяльності у різних напрямках навчальної та виховної роботи, поглиблене вивчення історичних та біографічних відомостей про науковців, що їх започатковували, мають збагачувати соціальний досвід та формувати гуманістичне толерантне ставлення студента до кожної людини.

Головним є те, що цим вимогам повинні відповідати не лише дисципліни гуманітарного циклу, а й спеціальні фахові дисципліни, що входять до циклу професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

Третя умова стосується застосування відповідних методів, засобів й форм, за допомогою яких буде організована діяльність студентів, що формує та розвиває духовну культуру особистості. Вибір видів діяльності кураторами та викладачами не обмежується лише навчальним процесом. Цілеспрямований вплив на особистість студента мають всі види діяльності, у яких вони беруть участь. Головне, що забезпечує результативність застосованих способів розвитку духовної культури

– активна усвідомлена особистісна позиція студентів, сформована внутрішня мотивація щодо участі у продуктивній цілеспрямованій інноваційній діяльності. З позиції діяльнісного підходу, будь-який розвиток особистості відбувається тільки під час продуктивної діяльності та змістовного спілкування. Цьому сприяє ряд заходів, серед яких: організація навчально-виховного процесу на основі інноваційних технологій навчання (тренінгів, ділових ігор, кейс-технологій тощо); організація регулярних фотоконкурсів різної тематики, що висвітлюють питання творчої сутності особистості; відвідування театральних вистав, що розкривають питання формування особистості з позиції становлення її як творця у різних сферах існування людини з подальшим обговоренням в академічних групах; проведення творчих конкурсів різного спрямування; організація роботи педагогічних клубів та запрошення до участі в них кращих педагогів-новаторів системи вищої та професійно-технічної освіти; проведення психолого-педагогічних тренінгів щодо розвитку визначених професійно значущих для інноваційної діяльності якостей майбутнього інженера-педагога; залучення студентів до розробки професіограм педагогічних працівників закладів профтехосвіти, інноваційних технологій навчання у межах науково-дослідної роботи; організація постійних особистісних контактів студентів з професійно-технічними училищами для усвідомлення специфіки інноваційної інженерно-педагогічної діяльності.

Четверта умова розвитку духовної культури студентів стосується особистості викладача. Сьогодні він повинен чітко усвідомлювати значимість розвитку духовної культури студентів у контексті формування інноваційної культури та володіти змістом й методиками їх розвитку на підставі системного, діяльнісного і гуманістичного підходів. Звертаємо увагу на той відомий факт, що лише такий викладач має змогу розвивати духовну культуру студентів, який постійно самовдосконалюється та займається самоосвітою, знайомиться з сучасними інноваційними технологіями, має активну життєву позицію та велике коло інтересів. Здатність захоплювати студентів тим, що викликає власний інтерес, передавати свій настрій та емоції іншим – це одна з головних педагогічних здібностей, без якої педагог не може здійснити виховуючий вплив на студентів. Успішно здійснювати розвиток духовної культури студентів може лише педагог, у якого, за визначенням В.І. Шярнас [5], сформовані такі якості особистості, як: автономія дій, свобода від інструкцій, професійна цивільна совість, орієнтація

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК БАЗОВОГО ПІДґРУНТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

на завтрашній день, умови майбутнього; духовність як своєрідний “трепет серця”, який викликається усім, що нас оточує; інтелігентність, тобто те, що знімає напругу в суспільстві, робить наше життя більш людським, духовно багатим, гарним, романтичним; толерантність, що проявляється в доброзичливому ставленні педагога як до поглядів учнів, до їхніх прагнень, ідеалів, задумів, так і до проблем їхньої національності, релігії, родини; доброта й доброзичливість, вільне, не сковане інструкціями професійне мислення педагога, що відкриває більші можливості для істотного підвищення авторитету викладача і в очах студентів, поліпшення результатів їхнього навчання й виховання.

Ці якості викладача, з нашої точки зору, є актуальними і для нашого дослідження.

П'ятою умовою розвитку духовної культури є увага до особистості студента, яка ґрунтується на виявленні й подальшому усвідомленні ним власних типологічних та індивідуальних психологічних особливостей, інтересів, переконань, цінностей, мотивів, що впливають на якість і ефективність майбутньої інноваційної діяльності.

Систематичному вивченню стану й рівня розвитку інтересів, нахилів, здібностей, цінностей, професійно важливих якостей і властивостей особистості студентів може сприяти впровадження спеціально розробленої “Діагностичної карти розвитку студента”, що являє собою брошуру зі спеціально відведеними для заповнення графами і формами, до яких заноситься інформація про студента на різних етапах його професійного навчання (з моменту зарахування до закінчення ВНЗ). Це дозволить: вчасно скорегувати розвиток духовної культури, професійних інтересів й здібностей, професійно важливих якостей і властивостей особистості майбутнього інженера-педагога; сформувати в нього адекватну самооцінку виявити передумови і задатки для розвитку індивідуального стилю інноваційної діяльності.

Результативність розвитку духовної культури можна оцінити лише за критеріями, що опосередковано свідчать про відповідний рівень вихованості студентів. Діагностика успішності навчально-виховного процесу може бути здійснена

шляхом системного вивчення особистостей студентів. Для цього необхідно не тільки зафіксувати рівень розвитку якостей чи властивостей інженера-педагога як інноваційної особистості, а й прослідкувати динаміку розвитку цих якостей протягом всього строку навчання у навчальному закладі. Саме це прирощення в розвитку якостей особистості і є результатом навчально-виховної роботи викладачів ВНЗ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Визначено сутність духовної культури інженера-педагога, спираючись на аксіологічні підходи, запропоновано класифікацію інноваційних цінностей в інженерно-педагогічній діяльності. Ґрунтуючись на системному підході, визначено педагогічні умови розвитку духовної культури майбутніх інженерів-педагогів як базової основи інноваційної культури цих фахівців.

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення критеріїв сформованості духовної культури майбутніх інженерів-педагогів, що сьогодні розглядається у якості бази для формування їх інноваційної культури.

1. Кармин А. *Культурология: [учебник]* / А. Кармин. – СПб.: Изд-во “Лань”, 2004. – 928 с. – (Учебник для вузов. Специальная литература).

2. Слостенин В.А. *Введение в педагогическую аксиологию: [учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений]* / В.А. Слостенин, Г.И. Чишакова. – М.: Издательский центр “Академия”; 2003. – 192 с., С. 117 – 118].

3. Шмалей С.В. *Кроскультурный анализ системы социальных ценностей* / С.В. Шмалей / Педагогичний альманах [зб. наук. праць / редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон, РПО, 2010. – Вип. 6. – С. 6 – 14.

4. Штефан Л.В. *Формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів: [монографія]* / Л.В. Штефан. – Харків: ТЦВ “ЦД “ЗЕБРА”, 2012. – 350 с.

5. Шярнас В.И. *Пути демократизации и гуманизации системы ПТО* / В.И. Шярнас // *Совершенствование инженерно-педагогического образования: Тез. докл. к пленуму УМС по инж.-пед. спец., Свердловск, 12 – 16 ноября 1990 г.* – Свердловск, 1990. – С. 70 – 72.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2012

